

Tatay Tibor – Bándy Katalin

A tömeges migráció gazdasági hatásainak elemzése a német adatok tükrében

ÖSSZEFOGLALÓ: A 2015. évi tömeges bevándorlási hullámot Németországban gazdasági szempontból sokan üdvözölték. A bevándorlókban látták a német munkaerőhiány megoldását, a demográfiai folyamatok miatti várhatóan romló államháztartási helyzet javításának lehetőségét. Mivel a német befogadáspolitikát egyfajta standarddá vált az Európai Unióban, megvizsgáltuk, hogy gazdasági oldalról milyen következményekkel járhat a tömeges bevándorlás. A német intergenerációs mérleg alapján vizsgálva az látszik, hogy az államháztartás fenntarthatóságát akkor javítja a bevándorlás, ha a bevándorlók magas aránya szerez a német őshonos lakossággal azonos képzettséget. A munkaerőpiacra való beilleszkedést is csak a megfelelő szakképzettségi szint elérése biztosítja. A tapasztalati adatok azt mutatják, hogy a másod-, harmadgenerációs bevándorló háttérű lakosok sem érik el a német honos lakosság végzettségi szintjét. A munkanélküliség körében meghaladja a német átlagot. A tényadatokból a negatív forgatókönyvek megvalósulása valószínűsíthető az újonnan érkezettekkel kapcsolatban, azaz várhatóan nem elégítik majd ki a német munkaerőpiac igényeit és nem javítják a német államháztartás hosszú távú fenntarthatóságát.¹

KULCSSZAVAK: államháztartás, költségvetés, migráció, intergenerációs mérleg

JEL-KÓDOK: J15, E62, H68

DOI: https://doi.org/10.35551/PSZ_2020_1_5

A 21. század első nagy bevándorlási hullámával, 2015-ben nagy tömegben érkeztek migránsok Európába, többségük Németországba. Mind a „merkei politika”, mind a gazdaság jelentős része örömmel, optimistán üdvözölte az érkezőket. A menekültek túlnyomó többsége munkaképes korú, motiváltak látszó, fiatal férfi volt, akikről úgy gondolták, hogy a német munkaerőpiac hamar felszívja és integrálja őket. Jelentős nagyvállalatok vezetői tettek olyan nyilatkozatokat, hogy a német

gazdaság új csodájának alapjait a menekültek fogják letenni (Frankfurter Allgemeine, 2015). Az elmúlt három évben a német statisztikai adatok szerint több mint másfél millió menekült érkezett (regisztráltak) Németországba. A német kormány hétszáz ezer elutasított kérelmet rögzített 2018 nyaráig, és közel ennyire becsülik azoknak a számát, akik nincsenek a német hatóságok látókörében, de az ország területén tartózkodhatnak. A szolidaritásként emlegetett befogadási elv, valamint a kvótarendszer terve mentén a német befogadási politika vált egyfajta „EU-standarddá”, ezért tanulmányunkban azt kíván-

Levelezési e-cím: tatay@sze.hu

juk megvizsgálni milyen költségeket generál a bevándorlás, és mindez milyen várható gazdasági eredményeket képes hozni. Írásunkban vizsgálni kívánjuk a német demográfiai helyzetet, valamint, hogy a német gazdaságnak a végzettségi szerkezetet tekintve milyen munkaerőre lenne szüksége a jelenlegi német végzettségi szerkezetet alapul véve. Értékelni kívánjuk, hogy ezt az igényt miképp képesek kiszolgálni a közel-keleti és afrikai érkezők. Tekintettel arra, hogy a „küldő országokból” érkezők képzettségi, végzettségi szerkezete lényegesen alulmarad a német gazdasági elvárásoktól, fontos áttekinteni azt is, milyen költségeket okoz képzésük, átképzésük. Értékelni kívánjuk, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján valószínűsíthető-e, hogy az ellenőrizetlen módon bevándoroltak elérhetik-e a német őslakosok képzettségi szintjét. Tanulmányunk területe tehát a német gazdaság, amely modellként szolgál a számszerű vizsgálatokhoz, és alkalmas lehet gazdasági következtetések levonására. Az utóbbi évek elérhető statisztikai adatait német kutatók modellszámításainak keretrendszerével összevetve értékeltük a lehetséges kimenetek esélyeit.

A NÉMET DEMOGRÁFIAI HELYZETKÉP ÉS HATÁSA A GAZDASÁGRA

A német statisztika 1900 óta rögzíti pontos számokkal az ország demográfiai adatait. A két világháború éveiben, valamint 1972 óta folyamatosan magasabb az elhalálozások száma, mint a születéseké. A termékenységi ráta száz év alatt jelentős csökkenést mutat, az 1900-as évek elején mért 4,93 százalékról, 2016-ra 1,59 százalékra csökkent. Németország nem produkál kirívó adatokat e tekintetben, az elöregedés az egész európai kontinensre jellemző. A 20. század elején Németország korfája „klasszikus” piramis szerkezetűnek, a növekvő népesség korfájának mondható, az

elmúlt évtizedek változásai ezt a korfát jelentősen átalakították, és már a 2050-es prognózis szerint urna, más néven hagyma alakúvá válik. Ez a szerkezet keskeny alapon áll, felfelé szélesedik, vagyis a fiatal generációk csökkenését és az idősök növekedését jelenti. Az idősök arányának növekedése még a születéskor várható magas átlagos élettartammal is kiegészül, amely a fejlett országokban jellemző. Oka a gazdasági és szociális jólét és minőségi egészségügyi ellátás elérhetőségében keresendő. Ennek következtében 2005-ben 100 munkaképes korú személyre (20-64 év közötti) 32 fő nyugdíjas korú (67 év feletti) jutott, 2030-ra ez a szám 49-51 főre, 2050-re pedig már 56-63 főre emelkedhet. Az őshonos népesség öregeése mellett előrejelezhető a népesség fogyása is. 2030-ra a bevándorlást figyelmen kívül hagyó pálya a német népesség mintegy 4,5 millió fővel való fogyását jelzi előre (Bonin, 2016).

A demográfiai változások a gazdaságra több szempontból is kihatnak. A munkaképes korúak számának abszolút változása a rendelkezésre álló munkaerőbázis csökkenését jelenti. Az aktívák és inaktívák arányának változása az államháztartás bevételeire és kiadásaira hat. Egyes németországi vélemények szerint az aktív népesség pótlását lehetne a migrációs csatornán keresztül orvosolni. A migráció mérsékelheti az őshonos népesség kedvezőtlen demográfiai dinamikájának hatásait, tekintve, hogy a bevándorlók többnyire fiatalok, valamint termékenységi rátájuk is magasabb, mint a német befogadó társadalomé.

A demográfia és a gazdaság közötti kapcsolatot figyelemfelhívó jelleggel vizsgálta a KfW Bankengruppe (2013). Tanulmányukban arra világítanak rá, hogy a legnagyobb kockázat a fiatal tehetségek hiányában rejlik. Szakképzett és iskolázott munkavállalók Németországba való áthelyezését javasolják, a tehetségek külföldön való felkutatásával. A 2013-as tanul-

mány után 2015-ben a Deutsche Bank igazgatója, *David Folkerts-Landau* egyenesen úgy fogalmazott, hogy az egymillió bevándorló, a legjobb dolog, ami Németországgal történhetett. Elismerte, hogy a bevándorlás pénzbe kerül, de az emberi tőke a gazdaság legfontosabb forrása, az abba való befektetés magas hozammal megtérül. A bevándorlókra elköltött integrációs és képzési pénzek jól elköltött pénzek, amelyek néhány év alatt megtérülnek (Focus, 2015).

A bevándorlás költség-haszon elemzésének kérdése nagyon kényes téma Németországban (is). A legtöbb ilyen jellegű törekvést úgy értelmezi a nyugat-európai fősodró politika, mint valami profitkalkulációvá degradált dolgot. Hiszen milyen is azt firtatni mennyibe kerül az államnak egy mozgásszerű, egy szociálisan hátrányos helyzetű vagy egy menekült?

Elemzésünkben nem kívánjuk vita tárgyává tenni, hogy milyen mértékű a nemzetközi szerződéses teljesítéséből, a humanitárius szempontokból befogadott tényleges menekültek aránya. Nem vizsgáljuk ennek Németországra rakódó terheit. Vizsgálódásunk tárgya a gazdasági migráció lehetséges hozadékainak értékelése az elmúlt években felmerült forгатókönyvek és az ismertté vált adatok alapján.

A BEVÁNDORLÁS MELLETT FELHOZOTT GAZDASÁGI ÉRVEK

A társadalmi integráció elengedhetetlen feltétele a gazdasági integráció. A gazdasági integráció alapvetően a munkaerőpiaci integrálódást jelenti. Németországban sok vállalat kínál munkahelyeket és képzéseket a bevándorlóknak. Ezeknek a törekvéseknek a hátterében támogatási intézkedésekkel ott áll az állam, és ezzel a támogatási rendszerrel, valamint a bevándorlók alkalmazását szorgalmazó információs politikával erősíteni kívánja a vállalata-

tok elkötelezettségét. A KOFA Projekt (2018), amely bemutatja a menekülteket foglalkoztató szakterületeket, és az iw Medien (2018) adatai szerint már több mint 400 000 németországi vállalat alkalmaz bevándorlókat 2015 óta.

A Német Gazdaságkutató Intézet (iwkoeln.de) adatai azt mutatják ki, hogy a migránsáradat kifejezetten jót tett a német gazdaságnak. 2017-ben a német gazdaság GDP-je 1,9 százalékkal nőtt, amelyből 0,3 százalék a bevándorlóknak „köszönhető”, akikre több mint 20 milliárd eurót költött az állam, amelyet összevetve a 19,2 milliárdos költségvetési többlettel, nem is tűnik erőn felüli vagy áldozatot kívánó tehernek. A legnagyobb hatás az építőiparban jelent meg, ahol 2017-ben 4,3 százalékkal több lakásépítés realizálódott, mint az előző évben. A belső fogyasztás növekedése mind háztartási, mind közösségi szinten növekedett (2–2,5 százalék), amely lényeges eredmény, figyelembe véve, hogy a német növekedés hagyományosan inkább az exportnak köszönhető. A legfontosabb területeken (gépipar, egészségügy, oktatás) jelentős munkaerőhiány van, ezért fontos a bevándorlók gyors munkába állítása, a képzések megszervezése (Fichner et al., 2017).

Megjegyzendő, hogy azok a fejlesztések és beruházások, amelyek a bevándorlókhoz kapcsolhatók gazdasági növekedést generálnak természetesen statisztikai szempontból a más területre való állami költés esetén is gazdasági többleteljesítményként jelentkeznének.

Az állam a migránsok munkaerőpiaci integrációjával, a strukturális munkaerőhiányt valamint a német nyugdíjrendszer fenntartását oldaná meg. Ha azzal a feltételezéssel élünk, hogy minden bevándorló képes és akar is integrálódni a német munkaerőpiacon, akkor a munkaügyi minisztérium számításai szerint évi 400 000 munkavállaló szükséges. Érdeemes a továbbiakban részletesebben megvizsgálni a bevándorlás német államháztartásra gyakorolt hosszú távú lehetséges hatását.

A BEVÁNDORLÁS HOSSZÚ TÁVÚ LEHETSÉGES HATÁSAI A NÉMET ÁLLAMHÁZTARTÁSRA

Bonin (2016) tanulmánya a bevándorlás lehetséges nyereségét vizsgálta az államháztartás elsődleges egyenlegére gyakorolt hatásának vonatkozásában. A tanulmány az integrációs költségeket, az integráció utáni várható hozadékokat értékeli összevontan. A tanulmány módszertani alapját az intergenerációs mérleg adja.

Az alkalmazott intergenerációs mérleget a szociálpolitika költségvetésre gyakorolt hosszú távú hatásainak vizsgálatára dolgozták ki (Bahnsen, Manthei, Raffelhüschen, 2018). Az intergenerációs mérleg lényege: az államháztartás hosszú távú bevételeinek, kiadásainak és – ezekből – a költségvetés egyenlegének előrejelzése. Az egyenlegek jelenértékeinek összegzése megmutatja, hogy a jelenlegi gazdaságpolitikai keretek a várható demográfiai folyamatok figyelembevételével milyen implicit hiányt vagy többletet jelentenek a későbbi generációk részére. A mérleg megmutatja, hogy a költségvetés fenntartható-e, a jelen gazdaságpolitika keretei milyen mértékben és megoszlásban terhelik meg a jövő generációit. (Auerbach, Gokhale, Kotlikoff, 1991; 1992; 1994) Hasonló szemléletű elemzéseket Magyarországon is készítettek a nyugdíjakkal és egészségbiztosítással kapcsolatban például Szüle (2013) és Giday (2012).

Bonin (2016) tanulmánya a bevándorlás államháztartásra vonatkozó hatásainak értékelésekor többféle forgatókönyvvel számolt. A számítások alapja tehát az, hogy a jelenleg és a jövőben együtt élő generációk között hogyan áramlanak a jövedelmek, az egyes generációk mennyivel járulnak hozzá életük során a költségvetéshez, illetve mekkora összegeket vesznek onnét igénybe. A bevándorlás hatásainak vizsgálatához először egy, a bevándorlást figyelmen kívül hagyó, alappálya került felírásra. Az

alappálya 2014-es adatokra alapozott, mivel a 2015-ben bekövetkezett tömeges bevándorlás hatásait ennek segítségével becsülte a tanulmány. A 2014-es adatok alapján kiszámítható volt az egy főre jutó átlagos adó- és járulékfizetések nagysága. A tényadatok megmutatták az egészségügyi, nyugdíjcélú, szociális, oktatási és egyéb kiadások összegeit. 2014-ben az állami költségvetés elsődleges, azaz az államadóság után fizetendő kamatokat nem tartalmazó egyenlege többletet jelzett. A tanulmány értékelése szerint azonban ez az egyenleg várhatóan folyamatos romlást mutathat. Ennek oka a változatlan gazdaságpolitikai keretrendszer mellett a népesség öregedése. A népesség öregedése mellett az állam adó- és járulékbévelei csökkennek, míg egészségügyi, nyugdíj és szociális kiadásai folyamatosan nőnek. A számítások szerint a német államháztartás elsődleges egyenlege 2029-re már deficitbe fordulhat. 2020-ig előrevertíve a költségvetési egyenlegeket, 3 százalékos diszkontráta mellett számolva ezek jelenértékeinek összege negatívumot mutatott 2014-re számítva. Az implicit hiány a 2014 évi német GDP 142,5 százalékát tette ki a felállított intergenerációs mérleg szerint (Bonin, 2016, 6. o.).

A tanulmány a továbbiakban 1 millió bevándorlóval számolt 2015-ben, megjegyezve, hogy a további bevándorlás számadatai bizonytalanul alakulhatnak. Kiinduló adat volt, hogy a bevándorlók 69 százaléka férfi, a 18 év alattiak aránya 30 százalék, a 30 év alattiak aránya 70 százalék. Ez a korösszetétel jóval kedvezőbb volt munkaerőpiaci szempontból, mint a helyi lakosságé, hiszen 2014 végén a német lakosságban a 18 éven aluliak aránya 16 százalék, a 30 év alattiak aránya csupán mintegy egyharmad volt. A bevándoroltak így várhatóan a 2030-as évek közepére lesznek a leginkább aktívak a munkaerőpiacon. A 2015-ben bevándoroltak legmagasabb számban a 20–64 éves kor között lesznek. Ezek a korosztályok finanszírozzák befizetéseikkel legnagyobb részt

az államháztartást, és terhelik meg egyben legkevésbé annak kiadási oldalát. A korosztályi összetételből következően többségében csak 2060 után vonulnak nyugdíjba. 1 millió bevándorlóval számolva, amíg többségükben aktív korban vannak mintegy 1,3 fővel emelik 100 fő 65 év felettire vetítve az aktívok számát.

Az integráció gazdasági hozadéka függ attól, hogy az integráció milyen hosszú időszakot vesz igénybe, mekkora költségekkel jár, és az integrációs folyamat során a bevándorlók milyen képzettséget és képességeket szereznek meg. A hivatkozott tanulmány ezekből a szempontokból több forgatókönyvvel számolt. Az integráció időtartama szerint egy 10 éves szerencsésebb, valamint egy 20 éves kedvezőtlenebb változat került kidolgozásra. Az integráció költségeit is két forgatókönyv szerint veszi a tanulmány számításba. Egyrészt évi 13 000 euró, másrészt évi 20 000 euró egy bevándorlóra eső költség mellett. A kalkulációk kiterjedtek olyan változatokra is, amelyek a későbbi eltérő végzettségi szintek elérésére vonatkozathatók.

A tanulmány kalkulációi szerint az integrációs költségek a német nyelv oktatását, a szakképzést és egyéb integrációs költségeket is magukban foglalják. Az éves költségek az idővel lineárisan csökkennek az integrációs időtartam alatt. Az integrációs idő elteltével az egy bevándorlóra fordított állami kiadások megegyeznének a honos lakosságra fordított összegekkel.

A legjobb forgatókönyv mellett a bevándorlóknak el kell érnie a honos lakosság átlagos képzettségi színvonalát és munkateljesítményét. Ebben az esetben biztosítának akkora befizetéseket a német államháztartásnak, mint az őshonos lakosság. Természetesen ez egyben azt is jelentené, hogy kiadási oldalon sem rónának nagyobb terhet a költségvetésre, mint a már korábban ott élők. Tíz éves integrációs időt figyelembe véve ez a 2015-ben bevándoroltakat tekintve 2025-től lenne várható. Hosszabb integrációs időt feltételezve ez az

időpont későbbre tolódik. A hosszabb integrációs időszak egyben azt is jelenti, hogy későbbi életkorban érnék el az őshonos lakossággal egyenértékű befizetési teljesítményt, és lerövidül a várhatóan munkában eltöltött időszak is. Ha a bevándorlók átlagos képzettsége eléri a bevándorlók nélküli népesség átlagát, akkor az integráció időtartamától függően 2025-től vagy 2030-tól javítanák a német költségvetés egyenlegét. 2060-tól a 2015-ben bevándorlók első generációjának nyugdíjba vonulásával már rontanák a költségvetés egyenlegét a bevándorlás nélküli helyzethez képest.

Különösen érzékenyen érinti az intergenerációs mérleg pozícióit a bevándorlók megszerzett képzettsége. A megfelelő képzettségek megszerzését tekintve a tanulmány a munkaerőpiaci integráció alapjának. A munkaerőpiaci integráció pedig meghatározó a bevándorlók „fiskális teljesítményére”, azaz, hogy mennyiben képesek befizetéseikkel hozzájárulni a német államháztartáshoz. Ha a korábban ott élő lakosság átlagos képzettségi szintjét nem éri el, még feltételezett munkavállalás mellett sem teljesítenek annyi befizetést a költségvetés részére átlagosan, mint egy átlagos német munkavállaló.

A különböző forgatókönyvekhez tartozó kalkulációkat az 1. táblázat foglalja össze.

A táblázatban a pozitív értékek azt a többletterhet mutatják euróban számítva, amit minden német őshonos polgárnak évente viselnie kellene egy adott helyzet megvalósulásakor. A negatív értékek a német őshonos lakosok éves terhének csökkenését jelzik.

Borin 2016-os tanulmányában azt feltételezte, hogy a teljes gazdasági integráció megvalósul, a bevándorlók elérik a német népesség átlagos képzettségi szintjét. Az 1. táblázatból azonban leolvashatók az ennél kedvezőtlenebb kimenetek lehetséges számadatai is. Látható, hogy az alacsonyabb 13 000 eurós integrációs költséggel számolva, 10 éves integrációs időszakot feltételezve, a bevándorlók legalább

**AZ EGY NÉMET ÁLLAMPOLGÁRT ÉVENTE TERHELŐ TÖBBLETTEHER
A BEVÁNDORLÓK INTEGRÁCIÓJÁNAK KÜLÖNBÖZŐ FORGATÓKÖNYVEI MELLETT
AZ INTERGENERÁCIÓS MÉRLEGBEN SZÁMÍTOTT HATÁSSAL 1 MILLIÓ BEVÁNDORLÓ
2015-BEN VALÓ ÉRKEZÉSÉVEL BECSÜLVE**

	13 000 euró integrációs költség mellett	20 000 euró integrációs költség mellett
Szaktmát szerzettek aránya (%)	10 éves integrációs időtartam mellett a többletterher (euró)	
0	52	62
20	34	44
40	16	26
60	-2	8
80	-20	-10
100	-39	-28
Szaktmát szerzettek aránya (%)	20 éves integrációs időtartam mellett a többletterher (euró)	
0	67	86
20	50	70
40	34	53
60	17	37
80	0	20
100	-16	3

Forrás: Borin (2014, 2016)

60 százaléknak el kellene érnie a német lakosság átlagos képzettségi szintjét, hogy az intergenerációs mérlegben a német államháztartás egyenlegére pozitívan hassanak. Amennyiben a bevándorlók ennél kisebb arányban érik csak el az átlagos német képzettségi szintet, vagyis az összes bevándorlóra értelmezve nem érik el az átlagos német képzettséget, akkor a német adófizetők számára a bevándorlás nélküli helyzethez képest pótlólagos terheket jelentenek. A magasabb, azaz 20 000 eurós integrációs költség, illetve a hosszabb, 20 éves integrációs időszak esetén már csak magasabb arányú képzettségi szintnél biztosított, hogy a bevándorlók pozitív hatással járjanak

az intergenerációs mérlegre. A két kedvezőtlenebb forgatókönyv együttese, vagyis a 20 000 eurós integrációs költség és a 20 éves integrációs időszak bekövetkezése esetén már akkor sem biztosított a bevándorlás pozitív gazdasági hatása, ha a bevándorlók átlagos képzettsége a későbbiekben eléri az őshonos német lakosság átlagos képzettségi szintjét.

A „Willkommenspolitik” bírálata megjelenik olyan mértékadó kutatók (Raffelhüschén 2017; 2018) számításaiban, akik azt támasztják alá, hogy ez a politika hosszú távon nem szolgálja a német gazdaságot, hanem inkább többletköltségeket ró a költségvetésre, a megtérülés valószínűsége nélkül. Azok a bevándor-

lók, akik nem vagy csak nehezen (időszakosan) integrálhatók a német munkaerőpiacra, figyelembevéve egy élethosszig tartó költség-elemzést, akár 450 000 euró összesített költséget jelenthetnek az államháztartásnak. Az iskolázatlan vagy alacsony képzettségűek ellátása, szakképzése, nyelvi képzései, szociális ellátása megbecsülhetetlen, az előzetes számításoknál magasabb költségeket is generálhat. Nem feltételezhetjük, hogy kivétel nélkül minden bevándorló teljes értékű, produktív munkaerőként integrálódik a munkaerőpiacra. Az alulképzettség csak megnehezíti, mintegy ellehetetleníti karrierlehetőségeiket, így tömegek maradnak a szociális ellátórendszer „fogságában”. Ezeket a költségeket újra és újra finanszírozni kell, amely forrásokat adóemelésekkel lehet előteremteni.

Az utóbbi évek tényadatainak ismeretében tehető fel a kérdés, a tendenciák mely forgatókönyv teljesülését valószínűsítik.

A NÉMET ÁLLAM BEVÁNDORLÓKRA FORDÍTOTT KIADÁSAI

A bevándorlókra fordított költségek nagyságát alapvetően a bevándorlókra vonatkozó jogi háttér határozza meg. A német szociális jog megszabja, hogy a különböző személyek milyen ellátásokra, támogatásokra jogosultak. Az Alaptörvény 20. cikke (1) bekezdésével összefüggésben az 1. cikk (1) bekezdése alapján a jogalkotó köteles minden személy számára garantálni a megfelelő megélhetési szintet. Ez az alapvető jog a németekre és a külföldiekre egyaránt vonatkozik (Grundgesetz).

Azok a külföldiek, akik a jogi megítélés szerint ideiglenesen tartózkodnak Németországban, a menedékkérőknek nyújtott ellátásokról szóló törvény (Asylbewerberleistungsgesetz, AsylbLG) alapján részesülnek ellátásban.

Szolgáltatásra jogosultak, akiknek menekültügyi eljárásuk van folyamatban [AsylbLG

1. § (1) bekezdés 1. és 2. cikk], illetve házastársaik, élettársaik vagy kiskorú gyermekeik, anélkül, hogy ők maguk teljesítenék az említett feltételeket (AsylbLG 1. bek., 6. pont). Amennyiben az ellátásokra jogosult személy a menekültügyi törvény (AsylbLG) 44. szakaszának megfelelő első befogadóhelyen él, akkor természetbeni ellátásokat biztosítanak élelmezési, lakhatási, fűtési, ruházati, egészségügyi és fogyasztási cikkek iránti szükségleteihez [AsylbLG 3. § (1) bekezdés, 1. mondat].

Az AsylbLG 3. § (1) bekezdésének 5–8. mondata előírja továbbá, hogy a szükséges igényeken túl az ellátást a kezdeti befogadóhelyek nyújtják a mindennapi élet személyes szükségleteinek kielégítésére. Amennyiben lehetséges észszerű adminisztratív ráfordításokkal, ezeket természetbeni ellátásokkal kell fedezni. Amennyiben a természetbeni ellátások ésszerű ügyintézési költségekkel nem lehetségesek, úgy utalványok formájában nyújtott szolgáltatások, egyéb hasonló, nem készpénzes elszámolások vagy pénzbeli ellátások is lehetnek. Ha az összes szükséges személyes szükségletet pénzbeli ellátások fedezik, akkor ennek összege például az egyedülálló kedvezményezették számára havi 135 euró. Hat hónap elteltével, illetve a menekültszállás elhagyása után az ellátásokat már pénzben folyósítják (AsylbLG 3.§).

Tizenöt hónapos németországi tartózkodás után a jogosultak a AsylbLG 2. § (1) bekezdése szerint a szociális törvénynek, Sozialgesetzbuch 12. könyvének (SGB XII) megfelelően kapnak szociális ellátást. Igaz ugyan, hogy az SGB XII. analóg alkalmazása ellenére ezek a személyek nem a szociális segélyben részesültek közé soroltak, hanem a menekültügyi jogszabály (AsylbLG) értelmében kedvezményezették egyik csoportja. 15 hónap után a bevándorlók a teljeskörű egészségügyi ellátásra is jogosulttá válnak.

A menekültügyi jogszabályok alapján meghatározott kiadások a német szövetségi költségvetésnek a következő költségeket jelentették és jelentik összességében.

A költségek 2016-tól nemhogy csökkentek volna, hanem emelkedést mutattak. A korábbi tervekben 2018-ra már a kiadások mérséklődésével számoltak. A tervekben 2018-ra 21,4 milliárd eurót szerepeltettek. Az 1. ábráról leolvasható, hogy 2019 évre a tervezett költségek 22,9 milliárd eurót tesznek ki. A korábbiakban 2019-re még csak 17,1 milliárd eurót építettek be a tervezett kiadásokra (Boockmann, Klee, Scheu, 2018).

Az adatok bizonytalansága miatt nem térünk ki a biztonsági, bűnügyi költségek növekményére, amelyek összefüggésbe hozhatók a tömeges bevándorlással és szintén az államháztartást terhelik.

Megemlíthető még az is, hogy az őshonos lakosság jórészt belföldön költi el jövedelmeinek túlnyomó hányadát. Ezzel a forgalmi adókon,

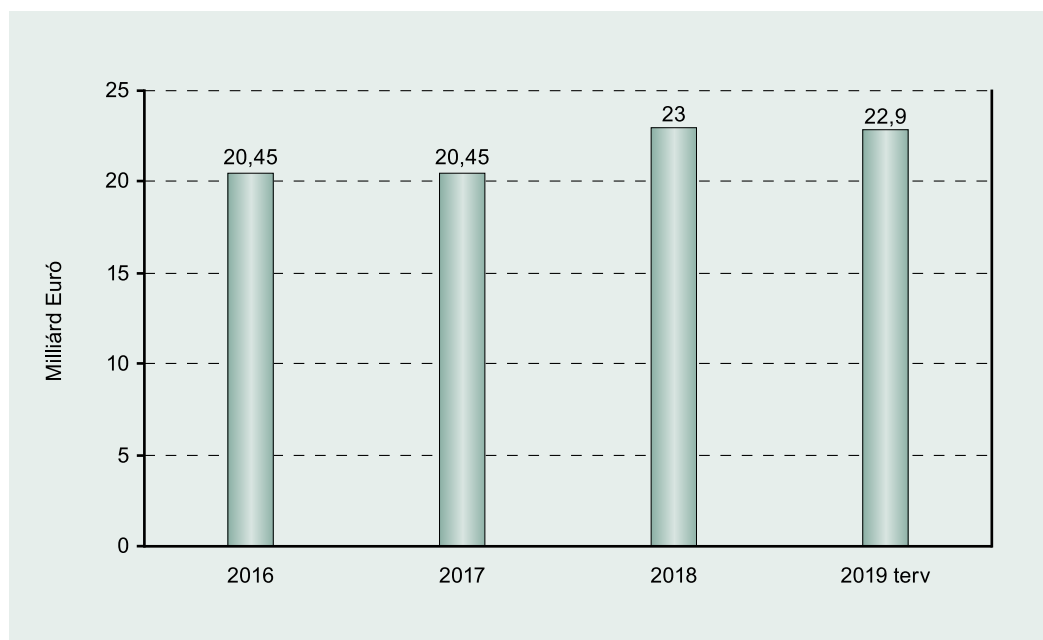
jövedéki adókon keresztül a német állam bevételeit növelik. Az egyedül érkező férfi bevándorlók viszont a rendelkezésükre álló pénzüsszegekből az otthon maradt családok támogatására hazautalnak pénzeket. Ezekkel az összegekkel csökken a németországi költséik nagysága, tehát kisebb bevételeket generálnak a rendelkezésükre álló pénzüsszegekből a német állam javára a forgalmi adókon és fogyasztási adókon keresztül, mint a helyben honos lakosság.

NÉMETORSZÁG MIGRÁCIÓS KÉPE ÉS A BEVÁNDORLÓK HELYZETE A GAZDASÁGBAN

2017-ben a német lakosság 23,6 százaléka volt migrációs hátterű. Ebbe beleszámít a már német

1. ábra

A NÉMET SZÖVETSÉGI ÁLLAMHÁZTARTÁS MENEKÜLTÜGYI KIADÁSAI 2016–2019 ÉVEKRE (ADATOK MILLIÁRD EURÓBAN)

Forrás: Wissenschaftliche Dienste Deutscher Bundestag (2018) és a DEStatista (<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/665598/umfrage/kosten-des-bundes-in-deutschland-durch-die-fluechtlingskrise/>) alapján saját szerkesztés

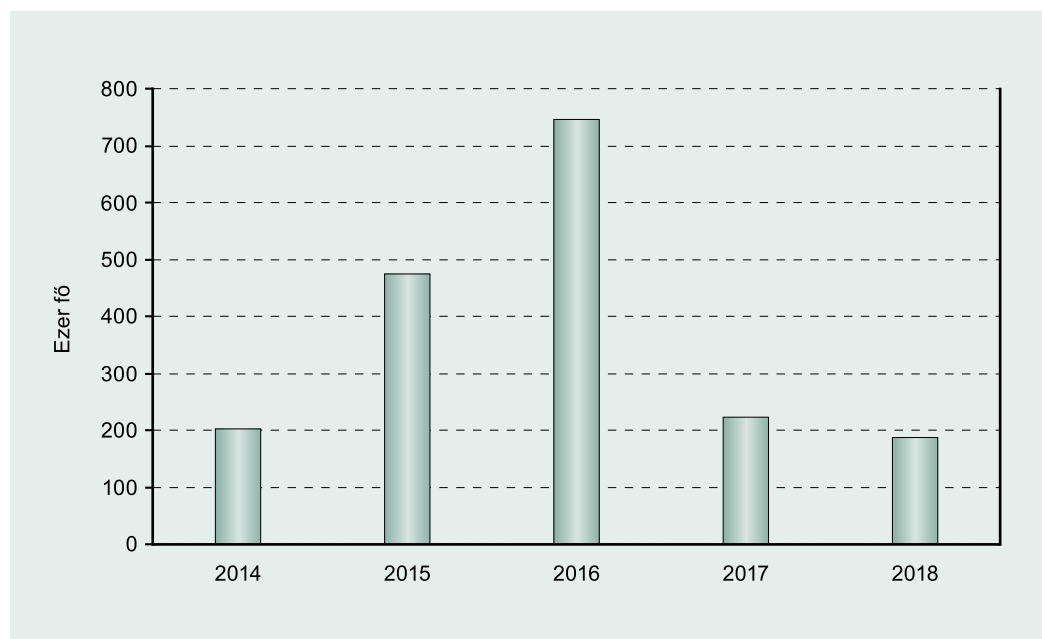
állampolgárságú, de származásukat tekintve más országból bevándorlók és „sokadgenerációs” le-származottaik. Köztük legnagyobb arány-ban a török származásúak vannak, ők az összes bevándorló háttérű lakosság 17,4 százaléka. Az újonnan érkezett menekültek a közzétett adatok szerint első helyen Szíriából érkeztek, 2014–2018 között a menedékkérők 40 százalékat tette ki létszámuk. Afganisztánból és Irakból érkezett a menedékkérők összesen 5,8 százaléka. Jelentős számú bevándorlót regisztráltak Albániából és Koszovóból (11–15 százalé). 2017 óta Szudán, Eritrea, Szomália, 2018 óta Nigéria polgárai jelennek meg menedéket kérve, de a legtöbben változatlanul Szíriából érkeznek (Statista, Das Statistik-Portal) Jelen tanulmánynak nem célja az Európán belülről érkezőkkel kapcsolatos vizsgálódás. (Lásd

2. ábra) A 2018. év adataival már több mint 1 700 000-en kértek menedéket Németországban. A kérelmet benyújtottak között 700 000-en voltak síretek.

A németországi bevándorló háttérű közösségek többsége muszlim, ahogy az újonnan érkezők is, ezért nem mehetünk el írásunkban olyan társadalmi tényezők említése mellett, amelyek meghatározó képet mutatnak a bevándorlókról. A már Németországban élő állampolgár, de migrációs háttérű populáció 13,4 százalékanak nincs meg az általános iskolai végzettsége, 38,4 százalékuk nem rendelkezik semmilyen szakmával. Ugyanezek az arányok a nem bevándorló lakosság körében csupán 1,7 százalék (nincs általános iskolai végzettsége) és 14,5 százalék (nem rendelkezik szakmával).

2. ábra

A BEADOTT MENEDÉKKÉRELMEK SZÁMA NÉMETORSZÁGBAN 2014–2018 KÖZÖTT

Forrás: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/76095/umfrage/asylantraege-ingesamt-in-deutschland-seit-1995/> alapján saját gyűjtés és szerkesztés

Németország 2017-es évi munkanélküliségi rátája 5,7 százalék volt, a munkaerőpiacon a legnagyobb munkanélküliségi nyomás a muszlimokat érintette. A libanoniak 55 százaléka, az irakiak 46 százaléka, az afgánok 37,5 százaléka, az irániak 37 százaléka volt munkanélküli. A legnagyobb létszámú török közösség munkanélküliségi rátája 21,5 százalékon állt.

A németországi munkanélküliek 43,1 százaléka bevándorló háttérű, a nyugati tartományokban 49,5 százalék, de vannak tartományok (például Hessen), ahol 57,7 százalék (destatis, 2017).

A bevándorló nők helyzete teljesen eltérő az európai őslakosághoz tartozóektól. Az iszlám vallás követése az életvitelben jelentős eltérést kíván meg a nőktől az Európában napjainkban megszokottól. A nők legfőbb feladata erényük őrzése, mivel ez a család becsületének alapja, feltétlen engedelmesség apjuknak, majdan férjüknek, és kötelességük gyermekeket – legkívánatosabb, ha fiúgyermeket – szülni. Ez a vallási üzenet, valamint a szokások többnyire korlátozzák a nők társadalmi szerepvállalási lehetőségeit. Ennek mentén a családokban nem élvez prioritást a lányok iskoláztatása, sokszor szüleik idő előtt ki is veszik őket az iskolából és legfőbb kötelességükre készítik fel őket: hithű muszlim feleségként és anyaként szolgálni a családot. A tradicionális iszlám létformát követő családokból származó nők alacsony képzettségi szinteken rekednek, vagy nem szereznek képzettséget. Munkaerőpiaci esélyeik gyengék, és – a családi elvárásokat figyelembe véve – megjelenésük a foglalkoztatásban nem ölt olyan méreteket, amelyek a gazdasági fellendülést szolgálnák. *Sarrazin* (2012) is már a 2015-ben bekövetkező tömeges bevándorlás előtt leírta, hogy az európai („sokadgenerációs”) muszlim közösségekben jellemző, hogy a nők az átlag alatt vesznek részt az oktatásban, átlag alatti a munkapiaci integrációjuk, viszont átlag felet-

ti a szociális ellátórendszerektől való függésük, mint a befogadó társadalom vagy egyéb nem muszlim társadalmi csoportok nőinek.

Az ismertetett adatoknak a figyelembevétele azért fontos, mert rávilágít arra, hogy az újonnan érkezők munkaerőpiaci integrációja meglehetősen bizonytalan annak tükrében, hogy a Németországban élő többgenerációs muszlim háttérű népesség helyzete milyen képet mutat.

A BEVÁNDORLÓK KÉPZETTSÉGE

A Német Szövetségi Migrációs és Menekültügyi Hivatal számai szerint a bevándorlás volumene mellett a bevándorlásnak enyhítenie kellene a munkaerőhiányt. Ha megvizsgáljuk a Német Statisztikai Hivatal (Statistisches Bundesamt) adatait, azt láthatjuk, hogy a Németországba való bevándorlás számai magas értékeket mutatnak. Az, hogy ezek mellett a számok mellett a betöltetlen munkahelyek száma még mindig nyomasztja a német gazdaságot, felveti a kérdést, hol van a munkaképes bevándorlók jelentős része?

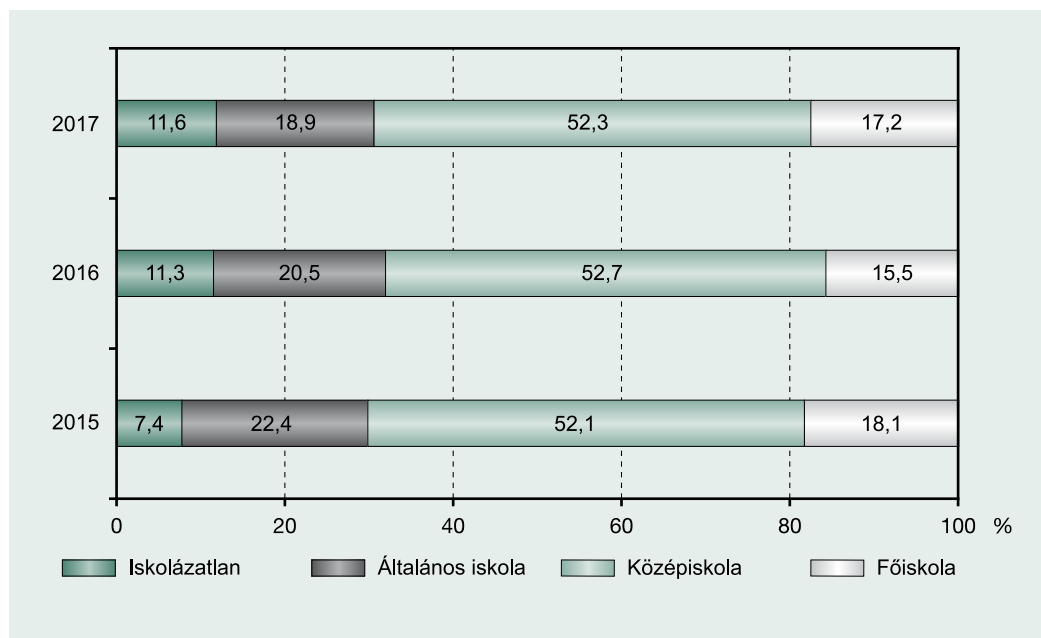
Feltételezhető, hogy a munkaerőpiac felveszi a szakképzett és a német nyelvet beszélőket, ezért a bevándorlók magas száma és az ennek ellenére strukturális munkaerőhiányt produkáló gazdaságban a többi bevándorló a szociális ellátórendszerben jelenik meg.

A 2015-ben, 2016-ban és 2017-ben érkező és önkéntes bevallásos alapon adatot szolgáltató bevándorlók iskolázottsági adatait a BAMF (Bevándorlási és Menekültügyi Szövetségi Hivatal) rögzítette (BAMF 2016;2017; 2018).

A bevándorlók legnagyobb arányban középiskolai képzésben mint legmagasabb szintű képzésben való részvételről vallottak.

A 3. ábrán szereplő adatokhoz megjegyzendő, hogy az önbevallásos válaszadás kérdése nem arra vonatkozott, hogy mi a legma-

A 2015–2017 KÖZÖTT ÉRKEZETT MENEDÉKKÉRŐK LEGMAGASABB SZINTŰ KÉPZÉSBEN VALÓ RÉSZVÉTELE BEVALLÁSOS ALAPON

Forrás: BAMF (2016; 2017; 2018) alapján saját szerkesztés

gasabb iskolai végzettsége a menedékkérőnek, hanem, hogy melyik az a legmagasabb képzés, amiben részt vett, továbbá végzettséget, képzettséget igazoló dokumentumok nélkül kerültek rögzítésre.

Összehasonlításként, a fiatal német őshonos népesség végzettségét a 4. ábra mutatja.

A BAMF kitért az otthon legutóbb betöltött állás kérdésére is. Mindehárom évben a legtöbben a kézműipart jelölték meg mint legutóbbi munkavégzési területet. 2015-ben a bevándorlók 12,8 százaléka, 2016-ban 9,7 százalék, 2017-ben 7,4 százalék. Legmagasabb létszámban azonban azok voltak, akik háztartásbelinek, nyugdíjasnak vagy tanulmányaikat folytatónak vallották magukat. Ez utóbbi magába foglalja a nagykorú felsőfokú tanulmányokat folytatókat is. 2015-ben 37 százalék, 2016-ban a nyilatkozók 27,9 százaléka 2017-ben

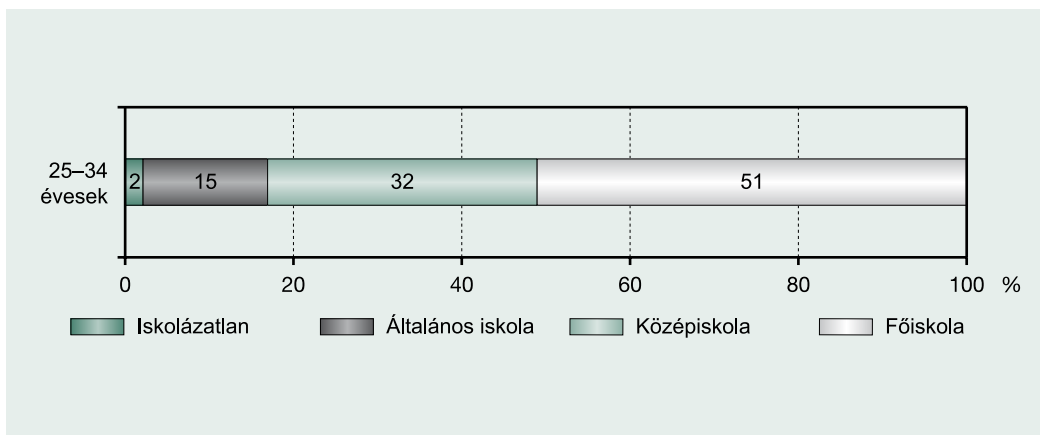
21,5 százaléka vallotta magát a kategóriába tartozónak. A kategóriában a bevallott iskolalátogatás megoszlási adatait az 5. ábra mutatja, nők és férfiak szerint megosztva.

A bevándorlók között nagyobb arányban a nők szerepelnek a képzettséggel nem rendelkezők között. Ez valószínű visszavezethető a küldő társadalmak patriarchális berendezkedésére, ahol a női szerepek a háztartás, gyermeknevelés, és a család szolgálatára korlátozódnak, mint ahogy arra a korábbiakban utaltunk már.

A BAMF adatai kitérnek a nyelvismeretre is, amely azt mutatja, hogy a bevándorlók közül minden harmadik beszél valamilyen szinten angolul, az összes érkező alig 2 százaléka németül. A munkaerőpiacra lépés első feltétele a nyelvismeret. Ennek okán érdemes röviden említést tenni a BAMF integrációs kur-

4. ábra

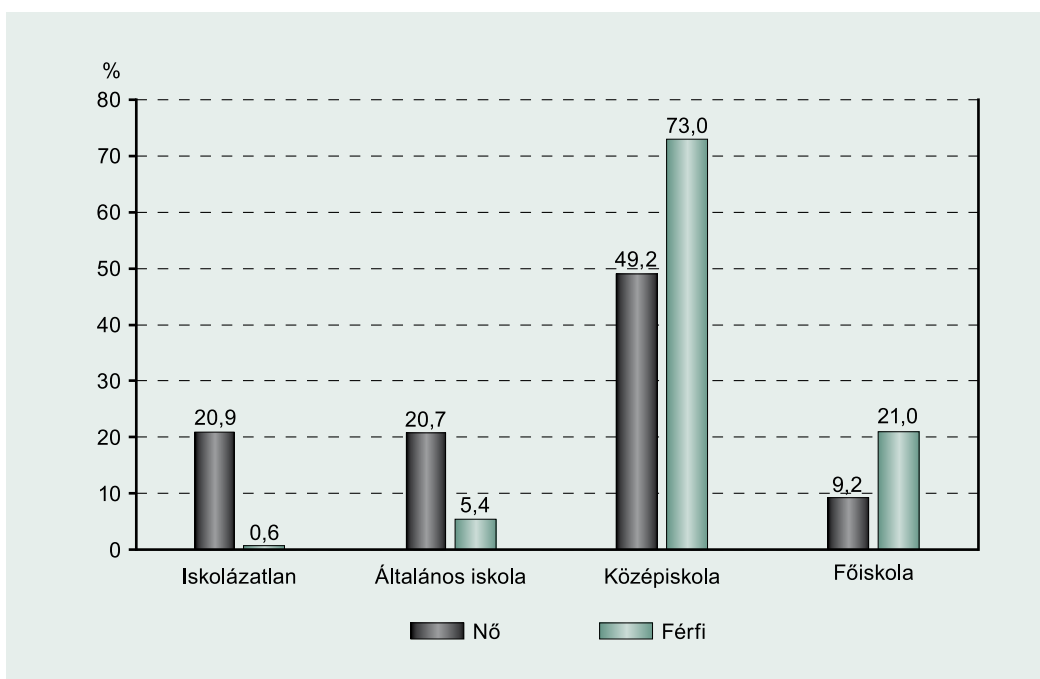
A 25–34 ÉVES NÉMETEK ISKOLAI VÉGZETTSÉGE A MIGRÁCIÓS HÁTTÉRŰ LAKOSSÁG NÉLKÜL 2017-BEN, SZÁZALÉKBAN

Forrás: Statistisches Bundesamt 2018

5. ábra

A NAGYKORÚ BEVÁNDORLÓK ISKOLAI KÉPZÉSBEN VALÓ RÉSZVÉTELÉNEK MEGOSZLÁSA BEVALLÁS ALAPJÁN 2017-BEN A HÁZTARTÁSBELIEK, NYUGDÍJASOK, TANULMÁNYOKAT FOLYTATÓK ÖSSZEVONT KATEGÓRIÁJÁBAN NŐK ÉS FÉRFIAK SZERINT

Forrás: a BAMF 2018 adatai alapján saját szerkesztés

zusokról, melyeknek szerves része a német nyelvi képzés. Az integrációs kurzusok többfélék, a német kulturális ismeretek és szokások megismertetésétől az alapvető ismeretek – mint az írás és az olvasás – elsajátításáig, többféle ismeret elsajátítására biztosítanak lehetőséget a bevándorlóknak. A BAMF alapkursusai 700 órások, amelyek kiegészíthetők, de a kurzus szerves része a vizsgával záruló 600 órás nyelvi képzés. A nyelvismeret – mint a munkapiaci alkalmasság első lépése – már 2015-től mutat adatokat. A BAMF közlése szerint 2016-ban közel 340 000 ember vett részt először integrációs kurzuson. Ebben az időszakban azonban csak 133 050 résztvevő fejezte be azt sikeresen. Ez csupán a kurzusra beiskolázottak 39 százaléka. Sokan idő előtt félbehagyták a tanfolyamot, amely magában foglalja a 600 órányi német nyelvi képzést is, vagy ha el is jártak a tanfolyamra, a záróvizsgát nem tették le.

A 2017-es és 2018-as adatok (Statista, Das Statistik-Portal, b,c) már kedvezőbbek a sikeres vizsgák vonatkozásában, azonban jóval kevesebb a résztvevők száma. 2017-ben 292 000 fő részesült integrációs képzésben, majd 2018-ban már csak 202 000 fő. 2017-ben a résztvevők 60 százaléka (176 000 fő) elvégezte a kurzust, 2018-ban csökkent a sikeres vizsgázók száma, már csak 55 százalékuk tett értékelhető vizsgát (108 500 fő).

Az adatokból látható, hogy a bevándorlók képzettségi szintje messze elmarad a német átlagtól. Ezt a tényt a bevándorlók relatív fiatal életkorával sem lehet magyarázni. Szakképzésüket abban az életkorban vagy utána kell megkezdeni, amikor az őshonos lakosok már megszerezték végzettségüket. A második, harmadgenerációs bevándorló háttérű lakosok iskolázottságának adatai aggasztó képet vetítenek előre az újonnan érkezettek várható szakmai képzésének megszerzése vonatkozásában. A képet tovább árnyékolja a nyelvi képzéseken résztvevők számának csökkenése és a

vizsgák sikerességének az elvárásokhoz képest való elmaradása.

ÖSSZEFOGLALÓ ÉRTÉKELÉS

A 2015-ös tömeges bevándorlás alapvetően pozitív várakozásokat keltett a német gazdasági körökben. Németország munkaerőpiaca hagyományosan sok külföldi munkaerőt szívt fel korábban is. Sok gazdasági szakember és politikus az Európán kívüli bevándorlókat, mint új erőforrást üdvözölte. Németország őshonos népességének demográfiai folyamatait ismerve szükségesnek tekintették a bevándorlást a gazdaság munkaerővel való ellátása, ezen keresztül a gazdasági növekedés szempontjából és az államháztartás fenntarthatósága miatt. A pozitív hatások azonban csak feltételek teljesülése mellett valósulhatnak meg. Ezek a feltételek pedig az Európán kívüli bevándorlók gyors gazdasági integrációja és munkaerőpiacra való beilleszkedése. A gazdasági integráció elhúzódása magasabb költségekkel terheli a német államháztartást, ezen keresztül a német adófizetőket. Amennyiben a bevándorlók átlagos képzettségi szintje nem éri el a honos népesség képzettségét, akkor „fiskális teljesítményük” sem lesz az elvárt szinten, azaz nem biztosítja az államháztartás egyensúlyának javulását, sőt ronthatja azt. Az 1. táblázatban részletezett számítások szerint a 10 éves integrációs időt figyelembe véve 13 000 euró éves integrációs költség mellett is a bevándorlók legalább 60 százalékanak el kellene érnie az őshonos német lakosság átlagos képzettségi szintjét.

Az 1. ábráról leolvasható értékekből látható, hogy a Bonin (2016) által felírt intergenerációs mérlegben feltételezettekkel szemben az utóbbi években nem csökkentek a bevándorlókra fordított állami kiadások annak ellenére, hogy nem érkeztek a 2015-höz hasonlítható tömegek Németországba. Ebből arra lehet követ-

keztetni, hogy az alacsony költségek melletti gyors integráció forgatókönyvével nem lehet számolni. A regisztrált értékek a magas költségek állandóságát mutatják.

A 3. és 4. ábra 2017-re vonatkozó adatai összevetve látható, hogy míg a bevándorlók 11,6 százaléka iskolázatlan volt, addig a nem migrációs háttérű fiatal németek körében 2 százalék volt az iskolázatlanok aránya. A bevándorlók főiskolai képzésben való részvételének 17,2 százalékos arányához képest a német fiatalok ténylegesen felsőoktatásban végzett aránya 51 százalékot ért el. A képzési időket és költségeket nézve, álláspontunk szerint nem valószínűsíthető, hogy a bevándorlók 10 éven belül túlnyomó arányban elérjék az őshonos német lakosok átlagos képzettségi szintjét.

A korábbi, nem Európán belülről érkezett bevándorlókka kapcsolatos tapasztalatok, helyzetükre vonatkozó tényadatok szintén negatív gazdasági forgatókönyv bekövetkezését valószínűsítik. A tömeges bevándorlás hullámmával érkezettek adatai alapján a negatív képet mutató számítások válhatnak valósággá.

A Bonin (2016) által felírt intergenerációs mérleg forgatókönyveinek kereteit és az utóbbi évek tényadatait összevetve összességében az a megállapítás tehető, hogy az Európán kívülről érkezettek a német gazdaságba csak részben integrálhatók, így a német munkaerőpiaci problémáit, a német őshonos lakosság demográfiai folyamataiból az államháztartásra nehezedő későbbi terhek finanszírozását nem oldják meg.

JEGYZET

¹ A tanulmány részben a „Nemzetköziesítés, oktatói, kutatói és hallgatói utánpótlás megeremlése, a tudás és technológiai transzfer fejlesztése, mint az intelligens szakosodás eszközei a Széchenyi István Egyetemen” (Internationalisation, initiatives to establish a new source of researchers

and graduates, and development of knowledge and technological transfer as instruments of intelligent specialisations at Széchenyi István University) projekt keretében készült. Projektazonosító: EFOP-3.6.1-16-2016-00017

IRODALOM

AUERBACH, A. J., GOKHALE, J., KOTLIKOFF, L. J. (1994). Generational Accounts: A Meaningful Way to Evaluate Fiscal Policy. *Journal of Economic Perspectives*, 8(1), pp.73–94, <https://doi.org/10.1257/jep.8.1.73>

AUERBACH, A. J., GOKHALE, J., KOTLIKOFF, L. J. (1992). Generational Accounting: A New Approach to Understanding the Effects of Fiscal Policy on Saving. *Scandinavian Journal of Economics*, 94(2), pp. 303–318, <https://doi.org/10.2307/3440455>

AUERBACH, A. J., GOKHALE, J., KOTLIKOFF, L. J. (1991). Generational Accounts: A Meaningful Alternative to Deficit Accounting. *Tax Policy and the Economy*, 5, pp. 55–110, <https://doi.org/10.1086/tpe.5.20061801>

BAHNSEN, L., MANTHEI, G., RAFFELHÜSCHEN, B. (2018). Ehrbarer Staat? Die Generationenbilanz. *Argumente zu Marktwirtschaft und Politik*, Nr. 142, September

BOECKMANN, B., Klee, G., Scheu, T. (2018).

Ausgaben im Zusammenhang mit Geflüchteten. *Bertelsmann Stiftung, Gütersloh*. Juni 2018

BONIN, H. (2016). Gewinne der Integration. Heinrich Böll Stiftung, Teilhabegesellschaft böll.brief #1 April 2016.

BONIN, H. (2014). Der Beitrag von Ausländern und künftiger Zuwanderung zum deutschen Staatshaushalt. ZEW – Zentrum für Europäische Wirtschaftsforschung GmbH, Mannheim

FICHTNER, F. et al. (2017). German economy booming but not to the point of overheating. *Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung Wochenbericht* Nr. 50

GIDAY A. (2012). Életciklus-szemlélet és a társadalombiztosítás bévételei. *Polgári Szemle*, 8. évf. 3–6. szám, 165–181. oldal

RAFFELHÜSCHEN, B. (2018). Migration and Long-Term Fiscal Sustainability in Welfare Europe: A Case Study, Manthei, G. und B. Raffelhüschen, *FinanzArchiv*, <https://doi.org/10.1628/fa-2018-0014>

RAFFELHÜSCHEN, B. (2017) Deutschland, quo vadis? Neue Regierung, alte Herausforderungen, Bahnsen, L., Manthei, G. und B. Raffelhüschen, *Zeitschrift für Staats- und Europawissenschaften*, 15(4), pp. 657–670, <https://doi.org/10.5771/1610-7780-2017-4-657>

SARRAZIN, THILO (2012). *Deutschland schafft sich ab*. Deutsche Verlags-Anstalt. pp. 284–287

SZÜLE B. (2013). Demográfiai hatások és implicit hozamok kapcsolata a nyugdíjrendszerekben. *Közgazdasági Szemle* LX. évf. június, 703–721. oldal

Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (BAMF) (2016). Sozialstruktur, Qualifikationsniveau und Berufstätigkeit. Ausgabe 3|2016 der Kurzanalysen

des Forschungszentrums Migration, Integration und Asyl des Bundesamtes für Migration und Flüchtlinge

Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (BAMF) (2017). Sozialstruktur, Qualifikationsniveau und Berufstätigkeit. Ausgabe 2|2017 der Kurzanalysen des Forschungszentrums Migration, Integration und Asyl des Bundesamtes für Migration und Flüchtlinge

Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (BAMF) (2018). Sozialstruktur, Qualifikationsniveau und Berufstätigkeit. Ausgabe 3|2016 8er Kurzanalysen des Forschungszentrums Migration, Integration und Asyl des Bundesamtes für Migration und Flüchtlinge

Destatis- Statistisches Bundesamt Bevölkerung mit Migrationshintergrund - Ergebnisse des Mikrozensus - Fachserie 1 Reihe 2.2 – 2017, https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/_inhalt.html#sprg228898, Letöltés ideje: 2018. 11. 19.

Focus (2015). Deutsche-Bank-Chefvolkswirt sieht riesige Chance „Eine Million Flüchtlinge in Deutschland ist das Beste, was 2015 passiert ist”. https://www.focus.de/finanzen/news/massive-einwanderung-in-deutschland-deutsche-bank-chefvolkswirt-eine-million-fluechtlinge-das-beste-was-2015-passiert-ist_id_5152511.html, Letöltés ideje: 2018. 12. 09.

Frankfurter Allgemeine (2015). Flüchtlinge könnten Wirtschaftswunder bringen. Online: <http://www.faz.net/aktuell/technik-motor/iaa/daimler-chef-zetsche-fluechtlinge-koennten-neues-wirtschaftswunder-ausloesen-13803671.html>, Letöltés ideje: 2019.02.14.

Institut der Deutschen Wirtschaft Köln Consult <https://www.iwkoeln.de/themen/arbeitsmarkt/berufliche-teilhabe.html> Letöltés ideje: 2018. 10. 04.

IwMedien (2018). KOFA: Das Flüchtlingsprojekt. Eine Chronik. <https://www.iwmedien.de/das->

machen-wir/aktuelles/kofa-das-fluechtlingsprojekt-eine-chronik, Letöltés ideje: 2018. 12. 17.

KfW Bankengruppe (2013). Deutsches Wirtschaftswachstum in der Demografiefalle: Wo ist der Ausweg? Studien und Materialien, KfW Economic Research Nov. 2013, Frankfurt am Main

Kofa (2018). Das Flüchtlingsprojekt. Eine Chronik. <https://www.kofa.de/storytelling/fluechtlings-im-praktikum> Letöltés ideje: 2019. 01. 15.

Statista- Das Statistik-Portal (a). <https://de.statista.com/themen/46/einwanderung/> Letöltés ideje: 2018. 12. 09.

Statista- Das Statistik-Portal (b). Anzahl der Teilnehmer am Deutsch-Test für Zuwanderer in Deutschland nach Prüfungsergebnis von 2010 bis 2017, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/581784/umfrage/teilnehmer-am-deutsch-test-fuer-zuwanderer-in-deutschland-nach-pruefungsergebnis/> Letöltés ideje 2019. 04. 28.

Statista-Das Statistik-portal (c). Anzahl der neuen Teilnehmer an Integrationskursen in Deutschland

von 2005 bis 2017 <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/165445/umfrage/integrationskurse---anzahl-der-neuen-teilnehmer/> Letöltés ideje 2019. 04. 28.

Statista- Das Statistik-Portal (d). Höhe der Kosten des Bundes in Deutschland für Flüchtlinge und Asyl von 2018 bis 2023. <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/665598/umfrage/kosten-des-bundes-in-deutschland-durch-die-fluechtlingskrise/>, Letöltés ideje: 2019. 09. 30.

Statistisches Bundesamt (2018). Statistisches Jahrbuch 2018

Wissenschaftliche Dienste Deutscher Bundestag (2018). Statistische Daten zu asylbedingten Kosten. Deutscher Bundestag WD 6 - 3000 - 073/17

JOGSZABÁLYOK

Asylbewerberleistungsgesetz

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland

Sozialgesetzbuch